



Arş. Gör. Mahsun ATSIZ

Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Mardin/TÜRKİYE
mahsunatsiz@artuklu.edu.tr
ORCID

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: HUASTUANİFT: MANİHAİST UYGURLARIN
TÖVBE DUASI

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme	Article Information: Book Review
Yükleme Tarihi: 30.12.2022	Received Date: 30.12.2022
Kabul Tarihi: 11.04.2023	Accepted Date: 11.04.2023
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2023	Date Published: 30.04.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.



Atıf/Citation

Atsız, Mahsun, "Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası", (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme), *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 18, Bahar 2023, s. 358-364.

Atsız, Mahsun, "Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası", (Book Review) *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 18, Spring 2023, p. 358-364.



10.28981/hikmet.1227152



HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 9, SAYI 18, GÜZ 2023

Arş. Gör. Mahsun ATSIZ

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

HUASTUANİFT: MANİHAİST UYGURLARIN TÖVBE DUASI

Yazar: Betül Özbay

Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2019, 258 s.,
ISBN: 978-975-16-2898-5



Eski Uygur metinleri esas olarak Budizm, Manihaizm ve Theodorosçu Hristiyanlık gibi muhtelif dinlerin tesiri altında gelişen tercüme faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu tercüme faaliyetleri Eski Uygurların dil malzemesi, din terminolojisi ve kültür çevresi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle Budizm tesiri altında yapılan *Altun Yaruk*, *Daşakarmapathāvadānamālā*, *Kuanşi İm Pusar* gibi çevirilerle birlikte, Manihaist Uygurlara ait *Huastuanift* adlı tövbe metni son derece önemlidir çünkü Manihaist Uygurlarca günümüze ulaşan en bütünlüklü metindir. Düalist bir hüviyete sahip olan bu metnin içeriği kısaca şöyledir: Hormuzta Tanrı, beş tanrı ve bütün tanrılar; Şimnu ve beraberindeki beş şeytan türüne karşı savaşmak için gelirler. Bu savaş

ile birlikte tanrı ve şeytan, ışık ve karanlık iç içe geçer. Şeytanın ihtiraslarından ve kötülüklerinden dolayı ışık, tanrıdan ayrılır. Daha sonra anlatıcı, Şimnu adlı şeytana uyduğu ve şeytanca davranışlar sergileyerek türlü günahlar işlediği için pişmanlığını dile getirir. Metin ikinci (*ékinti*) bölümden on beşinci (*béş y(é)girminç*) bölüme kadar devam eder. Anlatıcı metnin sonunda işlediği günahlara, kötülöklere, ihtiraslara değinerek iyilik tanrılarında affedilmeyi diler ve tövbe eder.

Huastuanift 1906 yılında Macar kökenli İngiliz araştırmacı Dr. Aurel Stein tarafından Turfan civarında bulunmuştur. Metin üzerine yapılmış ilk yayım, Wilhelm Radloff'un *Chuastuanit, das Bußgebet der Manichäer* (1909) başlıklı çalışmasıdır. Bu yayımı Albert von Le Coq, Willi Bang, Lyudmiia Vasil'evna Dmitrieva, Jes Peter Asmussen, Peter Zieme, L. Yu Tugusheva'nın çalışmaları izlemiştir (s. 66-76). Türkiye'de *Huastuanift* ile ilgili ilk yayım 1941 yılında S. Himran tarafından yapılmış, A. von Le Coq'un çalışması *Huastuanift - von Le Coq'un İngilizce Tercümesinden* başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye'de yapılan diğer bir yayım ise Betül Özbay'ın çalışmasıdır. Bu yazıda, Betül Özbay tarafından yayımlanan *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası* başlıklı çalışma tanıtılacak ve çalışmanın amacı, yöntemi, güçlü yönleri, ikinci planda kalan noktaları ve literatüre katkısı değerlendirilecektir.





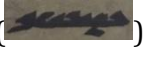

Söz konusu çalışma, yazarın 2008 yılında sunduğu bitirme tezinin genişletilmiş ve desteklenmiş biçimine dayanmaktadır. Çalışmanın birinci baskısı Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından 2014 yılında, gözden geçirilmiş ikinci baskısı ise 2019 yılında yayımlanmıştır ve temelde üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde "Uygurlar, Böğü Kağan'ın Manihaizmi Kabul Edişi, Uygurca, Uygur Edebiyatı, Uygur Sanatı, Uygur Metinlerinin Yazısı, Uygurlar ve Soğdlar, Mani ve Manihaizm" (s. 20-74) ile ilgili bilgiler mevcuttur. İkinci bölümde "*Huastuanift* Metni, Çeviri, *Huastuanift*'in Berlin, Londra, St. Petersburg Nüshalarının Harf Çevirisi, Açıklamalar, Dizin, Kaynaklar" (s. 75-160) kısımlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Ekler başlığıyla "*Huastuanift*'in Berlin, Londra, St. Petersburg Nüshalarının Fragmanları, II. Dünya Savaşında Kaybolan T. II Y. 60a-b Numaralı Fragmanların A. von Le Coq Yayımına Dayanan Faksimilesi, Böğü Kağan'ın Manihaizmi Kabul Edişinin Anlatıldığı U 73 ve U 72 Arşiv Numaralı Fragmanlar" (s. 161-258) okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Çalışmanın amacı *Huastuanift* metninin Manihaist Uygur tarihi ve dili üzerindeki önemini vurgulamak (s. 15-16) ve Almanya, İngiltere ve Rusya'da bulunan metin fragmanlarını bir arada ele almaktır (s. 77). Böylece yazar özellikle çalışmasının ikinci bölümüne, yani nüsha fragmanlarından hareketle metnin kurgusuna odaklanmıştır. Yazar çalışmasının birinci bölümünde metni kurgularken Londra nüshasını esas aldığını, Berlin ve St. Petersburg nüshalarını ise Londra nüshasındaki eksik kısımları tamamlamak için kullandığını ifade etmiştir (s. 16). Bu üç bölümle ilgili dikkat çeken hususlar şunlardır:


Birinci bölüm, ikinci bölüm için bir hazırlık ve giriş mahiyetinde olup Eski Uygurların dili ve edebiyatına ilişkin genel bilgileri, yazı ve harfçevriminde kullanılan çeviri tablosunu ihtiva eder. Yazar harf ve yazıçevriminde *Uigurisches Wörterbuch*'ta kullanılan yöntemi esas almıştır (s. 17, 1. dipnot). Bu bölümde kısaca Uygur tarihine değinilmiş (s. 20-23), Böğü Kağan'ın Manihaizmi resmen kabul ettiğini bildiren fragmanların çevrimi yapılmıştır (23-33). Daha sonra Uygurca ile ilgili kısa bilgi verilmiş, "Uygur Edebiyatı" başlığı altında *Süci Yazıtı, Terhin (Taryat) Yazıtı, Tes Yazıtı, Şine Usu Yazıtı, Kara Balgasun Yazıtı, Hoyto Tamir Yazıtları, Gurbalcin Yazıtı*'na yer verilmiştir (s. 36-38). Aynı başlık altında *Manihaist Uygur Edebiyatı*'na dair

edebî mirasın kaynağına, Jens Wilkens'in Manihaist metinler üzerine yaptığı tasnife değinilmiştir (s. 40-41). "Uygur Sanatı"nın alt başlığında ise *Manihaist Uygur Sanatı* ele alınmıştır. Bu dine ait sanat ürünlerinin temelinde Mani'nin öğretilerini yaymak amacı güdüldüğü ifade edilmiş ve Gulácsy kataloğundaki resimler bu kısma dahil edilmiştir (s. 42-48). "Uygur Metinlerinin Yazısı" başlığı altında *Uygur Yazısı*, *Runik Yazı*, *Soğd Yazısı*, *Brahmi Yazısı*, *Mani Yazısı* ile ilgili bilgiler yer almaktadır (s. 48-56). Müteakip kısımlarda Uygur-Soğd ilişkisine ve aralarındaki etkileşime, Mani'nin hayatına, Manihaizm'in yayılımına, dinî anlayışına ve bu din üzerine daha önce yapılan çalışmalara yer verilmiştir (s. 56-74).

Yazarın "Uygur Metinlerinin Yazısı" başlığında ifade ettiği gibi Mani Yazısı, hem biçimsel hem de kullanım bakımından Süryani Yazısı'na çok yakın bir yazı türüdür (s. 52). Dolayısıyla bu başlığa Süryani Yazısı adıyla bir alt başlığın daha eklenmesi, hatta öne çıkan imla özelliklerinin kısaca gösterilmesi mümkündür. Söz gelimi Süryani yazısında esas olarak kelime başı /a/ ünlüsünün tek olaf harfi (𐤀) ile yazılması, kalın /k/ ve /g/ ünsüzlerinin zqofo (ܐ) ile harekelenmesi gibi ayırt edici bazı hususlar birkaç cümleyle ifade edilebilirdi.


İkinci bölüm, çalışmanın esas bölümünü teşkil etmektedir. *Huastuanift* başlığıyla metin ve metin üzerine yapılan çalışmalara kısaca değinildikten sonra metnin yazıçevrimine yer verilmiştir (s. 75-91). İlk 38 satır doğrudan Berlin nüshasından alınmış, 39-376. satırlar Londra nüshasına göre okunmuş ve diğer nüshalardaki karşılığı verilmiştir. 377. ve 378. satırlar ise sadece St. Petersburg nüshasında tespit edildiği için bu nüshaya göre okunmuş ve metinle ilgili okuma farklılıkları dipnotta gösterilmiştir. Bu üç nüsha incelendiğinde Berlin nüshasının 48 satır, Londra nüshasının 338 satır, St. Petersburg nüshasının ise 160 satırdan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Londra nüshasındaki fragmanın ilk satırı Berlin 40. satıra karşılık gelmektedir. St. Petersburg'un 1. satırındaki eksik kelimeler tamir edildiğinde ise muhtemelen Londra 8. ve Berlin 46. satıra karşılık gelecektir.

Bu bölümde, nispeten bütünlüklü sayılabilecek bu üç nüshayla ilgili biraz daha geniş bilgi verilebilmesi gerektiği düşünülebilir. Söz gelimi *eki* kelimesi St. Petersburg nüshasında sadece /y/ harfi ile gösterilirken Londra nüshasında hem /y/ hem de elif /e/ harfleriyle gösterilmiştir. Bununla birlikte, aynı nüsha içerisindeki kelimelerin farklı yazımları da görülebilmektedir: Mesela aynı kelime Berlin 6. ve 24. satırlarda *kara*() , 47. satırda ise *k(a)ra* () şeklinde yazılmıştır. *berü* kelimesi Londra 96, 125, 131, 158, 192, 278 ve 288. satırlarda *b(e)rü* () , Londra 13, 49 ve 85. satırlarda ise *berü* () olarak yazılmıştır. St. Petersburg 26. satırda *y(a)lavaçı* () şeklinde yazılan kelime, 27. satırda *yalavaçı* () şeklinde gösterilmiştir. Yine metnin yazıçevriminde bazı kelimeler dikkat çekmektedir:

Berlin 9. satırda *balıg* şeklinde yazıçevrimi yapılan kelimenin ikinci ünlüsü orijinal nüshada yazılmamıştır, dolayısıyla *bal(i)g* şeklinde gösterilebilirdi: 

Aynı nüshasının 35. satırında yazılan *bo* kelimesi orijinal nüshada yazılmadığı için çıkarılabilirdi: *mondag boşunçsuz yazok yaz(i)nt(i)m(i)z*



88. satırda *an(i)g* şeklinde okunan kelimenin karşılık geldiği nüsha satırları gösterilmiştir. Bu kelime Mani yazılı nüshalarda *'nyq*, Uygur yazısıyla yazılmış nüshalarda *'nyq* veya yorumsuz harfçevrimiyle *"yq* şeklinde bir imlaya sahiptir. Yani kelime *anıg* veya *ay(i)g* şekillerde okunabilmektedir. Ancak hem Mani yazılı fragmanlarda hem de Uygur yazısıyla yazılmış fragmanlarda kelimenin ilk ünlüsü tek elif ile gösterilmiştir. Bu durum da *anıg* okunuşunun daha doğru olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde 169. ve 177. dipnotta *anıg* kelimesinin St. Petersburg 64. ve 110. satırlardaki karşılığı *ayıg* şeklinde okunmuştur. St. Petersburg nüshasının 64. ve 110. satırlarına bakıldığında kelimenin aynı imla ile, yani *'nyq* / *"yq* () şeklinde yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla dipnota ihtiyaç duyulmaksızın bu kelime *anıg* olarak okunabilirdi.

Yazar metnin yazıçevrimini yaptıktan sonra *Huastuanift*'i Türkiye Türkçesine çevirmiştir (s. 91-95). Çevirinin son derece açık ve anlaşılır olduğunu ifade etmek gerekir. Bundan sonra nüshaların harfçevrimi yapılmıştır. Metnin harfçevrimi, yazıçevriminden ayrı bir kısımda incelenmiştir.

Açıklamalar kısmında *Hormuzta t(ä)ñri*, *beş t(ä)ñri*, *beş türlüğ yäklär*, *Äzrua t(ä)ñri* gibi dini hüviyet taşıyan kelimeler ve bu kelimelerin farklı kaynaklardaki karşılıkları ele alınmıştır. Metinde geçen *beş t(ä)ñri* "beş tanrı" ile ilgili şu bilgiye yer verilmiştir (s. 129): "Hormuzta tanrının çocukları olan beş tanrı, ışığın elementleridir. Işık ve karanlığın savaşı sırasında Hormuzta tanrının çağrısı üzerine savaşmak için toplanırlar ancak karanlık Hormuzta tanrı ile birlikte beş çocuğunu da tutsak alır. Manihaizmde beş tanrının simgelediği elementler *Hava tanrı*, *Rüzgâr tanrı*, *Işık tanrı*, *Su tanrı* ve *Ateş tanrı*'dir. Işığın beş elementinin farklı kaynaklardaki karşılıkları şöyledir:

Element	ET.	Lat.	Pa.	Çin.	Ar.	İng.
Hava	tıntura	aër	'rd'w- fr'w'rdyn	ch'i	nasim	zephyr/air
Rüzgâr	yel	ventus	w'd	feng	rih	wind
Işık	yaruk	lux	rwšn	ming	nur	light

Su	suv	aqua	'b	shui	ma'	water
Ateş	ot	ignis	'dwr	huo	nar	fire "


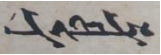
beş türlü yäklär “beş türlü şeytan” ise beş tanrının zıddı konumundadır (s. 131): “Beş tanrı gibi beş türlü şeytan da beş elementi simgeler. Bunlar Duman, Kötü Ateş, Kötü Rüzgâr, Kötü Su ve Karanlık'tır. Beş türlü şeytan ve beş tanrı, ışık ve karanlığın savaşı sırasında birbirlerine karışmışlar ve evrene dağılmışlardır. Bu karışmanın sonucunda yeni elementler bugün yaşadığımız dünyada bulunmaktadır. Bunu tablo ile şu şekilde gösterebiliriz:

Karanlık ülkesindeki beş türlü şeytan	Aydınlık ülkesindeki beş tanrı	Bugün yaşadığımız dünya
Duman	Hava	=atmosfer, hava
Kötü Ateş	İyi Ateş	<i>iyi ateş</i> = aydınlatan ve ısıtan ateş <i>kötü ateş</i> = büyük yangınlar, yakıcı ateş
Karanlık	Işık	<i>ışık</i> =güzellik, altın, gümüş... <i>karanlık</i> = çirkinlik, kirlilik...
Kötü Rüzgâr	İyi Rüzgâr	<i>iyi rüzgâr</i> = gerekli olan sakin rüzgâr <i>kötü rüzgâr</i> = fırtına, güçlü rüzgâr
Kötü Su	İyi Su	<i>iyi su</i> = ırmaklar, nehirler <i>kötü su</i> = sel "

Bununla birlikte *sözünlögün*, *üzüt*, *söde berü*, *öñü*, *tepän* gibi araştırmacılar tarafından farklı okunan ve Eski Uygurcanın grameri bakımından açıklanması icap eden kelimeler ele alınmıştır. Böylece bu kısım da tamamlanmış ve *Dizine* geçilmiştir.

Dizindeki kelimelerin alfabetik sıralaması şöyledir: a-ä-b-ç-d-e-f-h-ı-i-k-m-n-o-ö-p-r-s-ş-t-u-ü-y. Metinde geçen her kelimenin anlamı verilmiş ve satır numaraları gösterilmiştir. Bu kısımda birkaç noktaya temas etmek gerekir:

Dizinde yer alan *ay*, *başlıg*, *kün*, *öñ* gibi sestüş isimler alt alta verilirken belki bir numaralandırma sistemi (I, II veya ^{1, 2} vb.) kullanmak mümkün olabilirdi. Bununla birlikte, metinde *elif* ve *ye* harfleriyle yazılan *äki* ~ *iki* kelimesi kendi içinde tek madde altında gösterilebilirdi.

Metinde *ägsüg* olarak okunan kelime, dizinde *ägsük* şeklinde yer almaktadır. Bu kelime M 172b-5. satırda *ägsük* (), Londra 289'da *ägsüg* () şeklinde yazılmıştır. Metinde *yänä* şeklinde okunan kelime ise dizinde *yana* olarak madde başı yapılmıştır.

Dizinde tashih bakımından değinilecek kelimeler şunlardır:

ädgü kelimesi için verilen 42 numaralı satır, metnin bu satırında geçmemektedir. Aynı şekilde *boşun*- 64. satırda, *hirza* 161. satırda mevcut değildir.

hirza 344. satır numarası 345, *kapıg* 46>45, *kün* (birinci madde) 40>39, *t(ä)ñri* 45>44 ve 40> 39, yer 45>44 olarak tashih edilebilir.

“Ekler” çalışmanın son bölümünü ihtiva etmektedir. Bu bölümde, *Huastuanift* metnine ait parçalı ve bütünlüklü fragmanların renkli baskısı kitabın sonunda yer almıştır (s. 163-253). Böylece metin fragmanları bir arada verilerek yeni çalışmalar için ciddi bir katkı sunulmuştur ve okuyucunun tereddüt ettiği kelimeleri bu fragmanlar vasıtasıyla kontrol edebilmesi ve eleştirisini/görüşünü dile getirebilmesi sağlanmıştır.

Bu bölümde *U 15 ön yüz 2. bölüm* başlıklı fragmanın metindeki satır karşılığı (128-130.) şeklinde gösterilmiştir (s. 195). Söz konusu fragman, muhtemelen çalışmada kurgulanan metnin 316-335. satırlarına karşılık gelmektedir.

Nihai olarak Betül Özbay'ın *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası* başlıklı yayımı Türkiye'de konu ile ilgili yapılmış en bütünlüklü ve kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma, Manihaist Uygurlar üzerine yapılacak yeni çalışmalar için önemli bir dil ve kültür malzemesi sunmaktadır.

Kaynakça

Özbay, Betül. (2019), *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.